

Історія науки

УДК 631.117.4:633
© 2010

*В.Ф. Петриченко,
член-кореспондент УААН
І.С. Задорожна
Інститут кормів УААН*

РОЗВИТОК ПОЛЬОВОГО КОРМОВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Висвітлено історичні аспекти становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи з польового кормовиробництва в Україні, ситуацію, що склалася в тваринництві і кормовиробництві у ХХ ст., та основні здобутки у розвитку наукових досліджень з польового кормовиробництва.

У сучасних соціально-економічних умовах польове кормовиробництво, яке забезпечує 85—90% кормів у країні, має вирішальне значення для стабільного розвитку ефективного, економічно вигідного тваринництва.

Вітчизняна наукова агрономія почала розвиватися зі створення дослідних полів і дослідних станцій, які впливали на запровадження наукових принципів ведення сільського господарства. Одним із таких осередків було Полтавське дослідне поле, що стало другою передумовою зародження та початком становлення сільськогосподарської дослідної справи з польового кормовиробництва. Саме на Полтавському дослідному полі було розпочато дослідження з агротехніки вирощування багаторічних бобових трав та інших кормових культур, уперше для Лісостепу України було застосовано пари, зайняті кормовими травами й іншими культурами [1].

Значний внесок у становлення дослідної справи з польового кормовиробництва завдяки вивченню агротехніки вирощування люцерни зробили також Харківське та Херсонське дослідні поля, Сумська і Носівська дослідні станції, вивченню однорічних культур на зеленому кормі — Сумська, Харківська, Херсонська дослідні станції та Верхньо-Дніпровське дослідне поле [2]. Тому третьою передумовою зародження сільськогосподарської дослідної справи з польового кормовиробництва були соціально-політичні зміни в країні, що привели до розширення селянського травосіяння.

З точки зору організації наукової і дослідної роботи з польового кормовиробництва його розвиток можна розділити на 5 періодів: накопичення знань про кормові культури та польове травосіяння (друга половина XVIII ст. —

1884 р.); становлення дослідної справи з польового кормовиробництва (1884—1929 рр.); створення та функціонування наукових установ, які обслуговували кормовиробництво (в т.ч. і польове кормовиробництво) як окрему галузь сільського господарства (1930—1955 рр.); розвитку досліджень з польового кормовиробництва в усіх ґрунтово-кліматичних зонах України (1956—1973 рр.); розробки наукових основ польового кормовиробництва Інститутом кормів і координуваними ним науково-дослідними установами (1973—2000 рр.).

На початку 30-х років ХХ ст., з початком індустріалізації та колективізації, відбулися глибокі перетворення на селі. Скотарство набирало вже самостійної ваги і в кожному з окремих районів України шукало для себе тієї ґрунтової бази, яка б давала максимальні можливості для прогресивного розвитку його продуктивних галузей [7]. Незадовільна кормова база була однією з причин, що стримували розвиток тваринництва. Так, у 1927 р. поголів'я ВРХ налічувало 7,4 млн гол., площі посіву однорічних трав становили 404,8 тис. га, багаторічних — 84,2 тис. га. Під кормові культури відводилося 489 тис. га, що не перевищувало 2% усієї посівної площі [6]. Однак наукових методів і способів розширення кормової бази, поліпшення і розвитку її бракувало. Тому у жовтні 1930 р. на базі Полтавської сільськогосподарської дослідної станції була організована Українська науково-дослідна станція кормових рослин, яку в 1931 р. реорганізовано в УНДІ кормів, 1935 р. — сектор кормодобування УНДІ тварин, з 1938 р. і до 1955 р. — в Український філіал ВНДІ кормів ім. Вільямса. Тобто, було створено наукові установи, які обслуговували безпосередньо кормовиробництво, в т.ч. і по-

льове кормовиробництво як окрему галузь сільськогосподарства.

Же в 1940 р. уся посівна площа кормових культур досягала 4,4 млн га, з яких укісна площа багаторічних трав перевищувала 2 млн га, в т.ч. люцерни — 784,3 тис. га. Широкому впровадженню багаторічних бобових трав у довоєнний період сприяло масове введення польових і кормових сівозмін з 2—3-ма полями багаторічних трав. Однорічні культури, в т.ч. озимі на зелений корм, займали 18 млн га, а кормові коренеплоди — 0,35 млн га. Поголів'я ВРХ досягло майже 11 млн гол. У післявоєнний період площа посіву кормових культур швидко зростала — у 1950 р. вона перевищила 5 млн га, серед яких багаторічні бобові трави займали понад 1,7 млн га. Зросла частка кукурудзи на силос і зелений корм — у 1955 р. вона займала понад 2,5 млн га, кормові коренеплоди — 0,39 млн га [3].

Протягом 1930—1955 рр. УНДІ кормів та його правонаступниками було розроблено та запроваджено зелені конвеєри для різних видів сільськогосподарських тварин; вивчено можливості одержання зелених кормів у кормових і польових сівозмінах за рахунок післяжнивних і післяукісних посівів; агротехніку вирощування багаторічних і однорічних трав, їхніх сумішок, кормових культур; досліджено прийоми ефективного застосування добрив.

У 1956 р. у сільськогосподарській науці склалася ситуація, коли подвійне керівництво науковою роботою з боку УАСГН та МСГ України, а також реорганізація у 1956 р. Українського філіалу Всесоюзного науково-дослідного інституту кормів ім. Вільямса у Полтавську ДОСГДС призвели до того, що в Україні не стало єдиного наукового центру з проблеми кормовиробництва. Це привело до розширення мережі науково-дослідних установ, які проводили дослідження для цієї галузі в усіх ґрунтово-кліматичних зонах України. Прийняті в 50-х роках ряд урядових постанов, у т.ч. і про розширення площ вирощування кукурудзи, зумовили пріоритетні напрями роботи наукових установ з польового кормовиробництва.

Для періоду 1956—1972 рр. характерне значне зростання поголів'я ВРХ (до 17,6 і 21,3 млн гол. відповідно у 1960 і 1970 рр.) і, як наслідок, найбільші в історії України площі посіву кормових культур, які у 1960 р. досягли 13,4 млн га. Різко зросли площі, відведені під кукурудзу на силос і зелений корм, — до 7,5 млн га. Водночас у 1960 р., як наслідок критики травопільної системи землеробства, істотно скоротилася площа посіву багаторічних бобових трав — до 1,25 млн га, що призвело до дефіциту білка в раціонах кормів. Тому зі значним скороченням укісної площі багаторічних

трав, особливо люцерни, у 1963 р. річний надій молока на корову в колгоспах знизився відповідно до 1410 кг проти 1784 кг у 1960 р. Лише у 1970 р. площі посіву багаторічних трав досягли довоєнного рівня — 1,95 млн га, або 18%, однорічні, включаючи посіви озимих на зелений корм, — 3,4 млн га, або 32%. У структурі посівних площ кукурудза на силос і зелений корм у середньому займала 4,5 млн га, або 42%. Продуктивність корів на кінець цього періоду досягала 2190 кг [4].

Протягом 1956—1972 рр. було розширено дослідження з використанням кукурудзи та соргових культур в одновидових і змішаних посівах із бобовими культурами; розпочато дослідження з інтенсифікації розвитку кормовиробництва за рахунок хімізації; розвинулися дослідження з пошуку шляхів інтенсифікації кормових сівозмін.

У 1973 р. у зв'язку з невідкладною необхідністю розв'язання проблеми кормів і кормового білка було створено Український науково-дослідний інститут кормів (нині — Інститут кормів УААН) як головну науково-дослідну установу та координаційний центр з розробки наукових основ кормовиробництва в Україні. У результаті не тільки відновилися, а й значно розширилися функції Інституту кормів як головного державного наукового центру з кормовиробництва. На Інститут було також покладено обов'язки методичного та координаційного центру з фундаментальних і прикладних досліджень з виробництва і використання кормів. Наукові дослідження з польового кормовиробництва почали проводити більш планово та системно.

Протягом 1973—1990 рр. відбулася відносна стабілізація площ посіву кормових культур — на рівні 10,7—12 млн га. Кукурудза зберігала провідне місце в структурі посівних площ кормових культур. За рахунок зниження частки однорічних культур площі посіву багаторічних трав розширилися до 3,9 млн га. В ці ж роки спостерігалось зростання поголів'я ВРХ (до 25 млн гол.) і досяглася найвища за весь досліджуваний період продуктивність корів — 2879 кг. Проте вже для 90-х років характерне скорочення поголів'я ВРХ (9,4 млн гол. у 2000 р.), зумовлене кризовими явищами в економіці країни. Внаслідок такого спаду площі посіву кормових культур зменшилися до 7,1 млн га [8].

Упродовж 1973—2000 рр. Інститутом кормів і координуваними ним науково-дослідними usernameами було розроблено науково обґрунтовану та перевірену у виробничих умовах оптимальну бездефіцитну за протеїном структуру посівних площ кормових культур стосовно спеціалізації тваринництва; інтенсивні, екологічно безпечні, ресурсоощадні технології вирощуван-

ня багаторічних бобових трав, багатокомпонентних сумішок однорічних трав в основних і проміжних посівах у системі зеленого конвеєра. Створення Інституту мало позитивний вплив на розвиток як галузі кормовиробництва, так і тваринництва.

Для перспективного розвитку польового кормовиробництва сучасної України необхідне: вдосконалення оптимальної структури посівних площ кормових і зернофуражних культур; посилення селекційних досліджень у напрямі підвищення адаптивного потенціалу нових сортів

до несприятливих факторів середовища та розробка сучасних, конкурентоспроможних сортів технологій вирощування; створення нових і вдосконалення існуючих інтенсивних технологій вирощування багаторічних трав, кукурудзи на силос і зерно, зернобобових культур та сої; вдосконалення інтегрованого захисту рослин; проведення біологізації технологічних процесів вирощування кормових культур у конкретних природно-кліматичних зонах при ефективному природоохоронному використанні родючості ґрунтів [5].

Висновки

Здійснено історико-наукове дослідження розвитку та функціонування сільськогосподарської дослідної справи з польового кормовиробництва в Україні, виявлено її закономір-

ності та тенденції розвитку. Визначено основні передумови становлення та здійснено періодизацію розвитку дослідної справи з польового кормовиробництва в Україні у ХХ ст.

Бібліографія

1. *Вергунов В.А.* Полтавське дослідне поле: становлення і розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні (до 125-річчя державного дослідництва в агрономії та тваринництві)/В.А. Вергунов. — К., 2009. — 220 с. — (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»: кн. 28).

2. *Максименко Н.В.* Научные основы и результаты внедрения зеленого конвейера/Н.В. Максименко//Юбилейн. сб. науч. труд.: Госсельхозиздат УССР. — К., 1956. — С. 36—65.

3. *Народне господарство Української РСР в 1971 р.:* Стат. щорічник/Відп. за випуск Д.А. Вертіков. — К.: Статистика, 1972. — С. 160, 161, 207, 217.

4. *Народне господарство Української РСР у 1980 р.:* Стат. щорічник/Відп. за випуск Б.А. Сівко.

— К.: Техніка, 1981. — С. 156, 157, 170, 175.

5. *Петриченко В.Ф.* Актуальні завдання розвитку сучасного кормовиробництва в Україні/В.Ф. Петриченко//Вісн. аграр. науки. — 2006. — № 12. — С. 55—58.

6. *Рабінович В.М.* Про географічне розповсюдження кормових трав на Україні/В.М. Рабінович//Вісн. с.-г. науки та досвід. справи. — 1928. — № 2. — С. 59—77.

7. *Сліпанський А.* Чергові проблеми українського скотарства/А. Сліпанський//Вісн. с.-г. науки та досвід. справи. — 1929. — № 2. — С. 16—47.

8. *Статистичний щорічник України за 2007 р.:* Державний комітет статистики України/За ред. О.Г. Осауленко. — К.: Консультант, 2008. — С. 160, 181, 188.